

Tekenen in de Tijd 163

4-10 september 2022

Allerhande seizoenen worden geopend. Erik Borgman constateert dat het evangelie radicale vernieuwing vraagt. In een samenleving die steeds verder lijkt vast te lopen, is dat goed nieuws. De vraag is echter of wij erop kunnen ingaan. Zit de gewenning aan het oude niet in de weg?

Ineens viel het mij op. Dat gebeurt soms: je hebt een tekst al talloze keren gelezen en gehoord, maar je merkt onverwacht iets nieuws op. We lazen in de lauden afgelopen week Jezus' vermaning dat je geen nieuwe wijn in oude zakken moet doen, 'anders doet de jonge wijn de zakken barsten, loopt de wijn weg en zijn de zakken kapot' (Lucas 5,37). Uit de context is duidelijk dat Jezus met die nieuwe wijn zichzelf bedoelt en zijn boodschap van de nabijheid van het rijk van God. Maar dan gaat het verder: 'Niemand die oude wijn gedronken heeft, vraagt om jonge; hij zegt: "De oude is lekker."' (vers 38). De Willibrordvertaling uit 1995 onderstreept het nog eens: 'hij zegt *natuurlijk*: de oude is lekker.' Mensen die aan het oude gewend zijn, zullen zich niet gemakkelijk openstellen voor het nieuwe. Dat is in de kerk een fundamenteel probleem, want Jezus is de altijd nieuwe wijn die oude zakken doet barsten.

Het is misschien goed dit te bedenken, nu overal de nieuwe werkseizoenen en studie jaren, en straks op Prinsjesdag het parlementaire jaar beginnen. Het nieuwe dat ons redt, is nabij, maar wij zullen er niet vanzelfsprekend voor open staan, zeker niet als we aan het oude gewend zijn en daar ook baat bij hadden. Eerst moeten wij vaststellen dat het oude niet langer werkt en dat elke poging het te herstellen vergeefs is. De stikstofcrisis, de koopkrachtcrisis, de woningbouwcrisis en de algehele politieke en bestuurlijke malaise, ze vragen om een andere insteek. Volgens de Openbaring van Johannes zegt God zelf vanaf zijn troon voortdurend: 'Zie, ik maak alles nieuw' (Openbaring 21,5). Alles, dus ook ons. Dat is onze hoop: dat we nieuwe mensen mogen worden.

Met het oog op een boek waaraan ik werk, las ik de tekst van een college dat de Duitse Lutherse theoloog Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) van november 1932 tot februari 1933 aan de universiteit van Berlijn gaf over de schepping en de zondeval. Op 30 januari 1933 zou Adolf Hitler tot rijkskanselier worden benoemd, het begin van het naziregime waarvan Bonhoeffer uiteindelijk een van de talloze dodelijke slachtoffers zou worden. Het klimaat dat Hitler de verkiezingsoverwinning zou bezorgen, vormt de achtergrond van het college en het schokkende is dat Bonhoeffer's tekst zo herkenbaar is. Tegen degenen die in de protestantse kerk van Duitsland Hitlers nadruk op een sterke nationale identiteit steunden, verdedigde Bonhoeffer dat in de kerk alleen de navolging van Jezus autoriteit had.

Het kwaad waarvan Adam en Eva de verleiding toelieten en waaraan zij vervolgens toegaven, was volgens Bonhoeffer de gedachte dat zij als mensen over Gods gebod konden oordelen. Door wat de slang zei, gingen zij twifelen of God zelf, de bron van alles wat goed is, wel goed was. Moesten zij om het goede van het leven te behouden en het kwade van de dood te verslaan niet met Gods gebod breken? Het gevolg was dat zij alleen nog hun kennis van goed en kwaad hadden, die niet anders kon dan hun eigen gebrek aan goedheid en macht om het te

realiseren in beeld brengen. Dit leidde onvermijdelijk tot schaamte. De mens heeft zichzelf op zijn eigen fundament geplaatst en heeft daarmee zijn schepselijkheid verloren, zegt Bonhoeffer. Voortaan leeft hij met uitzicht op zijn sterfelijkheid. Hij ziet de wereld niet langer als met hem geschapen, maar als stom en zonder duiding, ondoorzichtig en raadselachtig. Daarom moet zij met geweld onderworpen worden om zo betekenis te ontvangen.

Bonhoeffers theologische punt is dat wij het bestaan van de wereld en ons eigen bestaan niet langer als geschenk kunnen ontvangen en ons er niet door kunnen laten gezeggen. Politiek is zijn boodschap dat wanneer wij ons niet laten openbreken door het nieuwe dat in Jezus gekomen is, wij gevangen zullen blijven in onze eigen projecten. Geconfronteerd met onze eigen onmacht, zullen we naar een dictator zoeken, een leider die belooft onze zwakte te compenseren met een collectieve kracht die hij zal weten te ontketenen: Hitler, Poetin, Trump en vul verder maar aan.

Uiteindelijk kunnen we uit dit dilemma – ofwel onze zwakte, ofwel collectief geweld – volgens Bonhoeffer alleen ontsnappen door ons opnieuw te onderwerpen aan Jezus, die in de zwakte van zijn dood aan het kruis Gods weg ten leven opent. In hem kunnen we opnieuw ontvankelijk worden voor Gods goedheid, door de broosheid van de schepping en de onontkoombare onzelfgenoegzaamheid van ons eigen bestaan heen. Als Bonhoeffer gelijk heeft – en ik denk dat dit het geval is – dan is het antwoord op onze politiek-maatschappelijke crisis – of liever *crises*, meervoud – de terugkeer naar onze religieuze bron. Wij hebben niets te bieden dan het simpele feit dat wij bestaan, niet omdat wij zo geweldig of onmisbaar zouden zijn, maar omdat God ons in zijn onbegrijpelijke en overmatige liefde in het bestaan heeft gewild. Evenals alle andere schepselen, en met de verantwoordelijkheid goed voor hen en voor onszelf te zorgen. Er wordt nederigheid en dienstbaarheid van ons gevraagd.

Bonhoeffer maakt duidelijk dat dit niet betekent dat wij via een groots plan de wereld moeten redden van dat kwaad. Dit plan is er al en is ook al gerealiseerd, door God in Jezus' leven, dood en verrijzenis. Maar dit plan is nu net niet groots. In 1943, kort voordat hij gearresteerd zou worden vanwege zijn betrokkenheid bij een aanslag op Hitler, schrijft Bonhoeffer dat het er christelijk gesproken niet om gaat zich te richten op het absoluut goede. Een christelijke ethiek zou ons moeten helpen te leren mee te leven – *helfen mit-leben zu lernen*. Zoals Jezus geen oordeel velde en ons niet massief het goede voorhield, maar in solidariteit met mensen leefde en zo Gods goedheid en nabijheid belichaamde, in zijn concreetheid en zijn gelijktijdige ongrijpbaarheid.

Nieuwe wijn die de oude zakken doet barsten en zo de vraag stelt naar nieuwe zakken en ons aanspreekt om die zakken te zijn. Steeds opnieuw doet barsten, steeds opnieuw aanspreekt, steeds opnieuw nieuw.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus

De Nederlandse vertaling van Bonhoeffers college is uitgegeven als *Schepping en val: Wat Genesis 1-3 ons te zeggen heeft*, Utrecht: KokBoekencentrum 2020.